

ordine. Deus invisibilis et immense, ineffabilis et æternæ, incomprehensibilis et incorporee, immortalis et perpetue, incommutabilis et incircumscripse, mirabilis et benedictæ, indicibilis, cui esse est vivere, sapere et intelligere, scire et posse, pulchrescere et clarescere unum et idem est; quia simplex es, et dividi non potes. Tu es Deus meus vivus et verus, Deus pius, rex meus magnus. Te unum Deum colo, unum naturarum principium, a quo universitas et inchoatur et perficitur et continetur: unum Deum a quo sumus, per quem sumus, in quo sumus, a quo discessimus, cui dissimiles facti sumus; principium ad quod recurrimus, et formam quam sequimur, et gratiam qua reconciliamur; unum quo auctore conditi sumus, et similitudinem per quam ad unitatem reformamur, et pacem qua unitati adhæremus; unum Deum quo creatore vivimus, quem diligentes, et quo fruente beate vivimus; te laudo, benedico atque adoro, tuæ clementiæ et bonitati gratias refero pro universis donis tuis ac datis, et pro omnibus beneficiis misericordiæ tuæ, quæ animæ corporique meo largiris, et semper largitus es a puero et a cunabulis meis propter te et nomen tuum sanctum. Unde expertus didici, quia tu Deus noster, Deus es infinitæ misericordiæ, et majestatis immensæ pietatisque gratuita: qui servos tuos inter adversa et prospera mirabiliter dirigis atque custodis, sicque moderaris vitam illorum in utraque parte, ut adversa prosperis, et prospera succedant adversis. *Confiteantur ergo tibi, Domine, omnia opera tua, et sancti tui benedicant tibi (Psal. cXLIV, 10)*; et ut confitendo respiscant, non cessent a laudibus tuis ipsi etiam peccatores. Quorum unus ego licet in peccatis pronior, corde tamen desideranti tuas decanto laudes, si non ea qua debeo laude vel dignitate, facio qua valeo facultate: respice, quæso, sereno vultu ad hoc meæ exiguitatis obsequium, et propitiabili dignatione accipe tantillum sacrificium confessionis fidei meæ, ut ad te redeat quod a te venit; non respiciens tantum ad id quod devotus offero, quantum ad ea quæ devotissime dicere volui et volo. Quidquid enim dedecet vel te offendit, abhorret anima mea. Utinam possem talia qualia illi hymnidici Angelorum chori! O quam diligenter me in laudibus tuis totum effunderem, et luculenter in medio Ecclesiæ carmen gloriæ tuæ infatigabilis perorarem! Sed quia ut illi nequeo, prorsus tacebo? Væ, Domine, tacentibus de te, qui ora mutorum resolvis, et linguas

infantium facis disertas (*Sap. x, 21*). Verum quia parvulis licet laudes tuas vel balbutire, suscipe sacrificium, precor, de manu linguæ meæ, de cordis amore.

Sed ignosce, rogo, Domine, indignissimo et infelici tecum de te diutius loquenti servo. Ignosce, pie, quia non temeritate præsumptionis, sed aviditate tui desiderii huic desolationi operam dedi: ut breve et manuale verbum mecum de te semper haberem, ex cujus lectione quoties tepesco, in tuum reaccendar amorem. Sumus enim in medio laqueorum positi, et ideo facile a cœlesti frigescimus desiderio. Unde indigemus assiduo monimento, quo expergefati ad te nostrum verum summumque bonum, cum defluimus, recurramus. Multæ denique sunt contemplationes, quibus anima devota tibi exercitatur et proficit: sed nulla earum ita me oblectat, aut mens mea intendit, sicut illa quæ de tua agitur proprietate. Idcirco necessarium duxi hunc mihi solum decerpere sermunculum, ubi de omnipotentia majestatis tuæ, sicut corde credo ad justitiam, ita ore confiteor ad salutem (*Rom. x, 10*), te Deum Patrem ingenitum, te Filium unigenitum, te Spiritum sanctum paracletum, sanctam et individuum Trinitatem unum Deum, (a) in magnitudine infinitum, in virtute omnipotentem, in bonitate summum, in sapientia inestimabilem, in consiliis terribilem, in judiciis justum, in cogitationibus secretissimum, in verbis veracem, in operibus sanctum, in misericordiis copiosum; erga delinquentes patientissimum, erga pœnitentes piissimum, semper idem ipsum, æternum ac sempiternum, immortalem atque incommutabilem; quem nec spatia dilatant, nec brevitates locorum angustat, nec receptacula ulla coarctant, nec voluntas variat, nec necessitudo corrumpit, nec mœsta perturbant, nec læta demulcent; cui nec oblivio tollit, nec memoria reddit, nec præterita transeunt, nec futura succedunt; cui nec origo initium, nec tempora incrementum, nec casus finem dabit: sed ante sæcula, et in sæculis, et per sæcula in æternum vivis, et est tibi laus perennis et æterna gloria, summa potestas et singularis honor, perpetuum regnum et sine fine imperium, per infinita et indefessa et immortalia sæcula sæculorum. Amen.

(a) Alcuin. verba, col. 156, a.

ADMONITIO IN LIBELLUM QUI DICITUR SPECULUM PECCATORIS,

Incerti auctoris est istud aliud Speculum, et Augustini ætate multo posterioris. Patet ex illis verbis, capite 7: « Et satanas ausus fuit cum furore impetum facere in sanctissimam beati Martini animam, qui erat, ut dicitur, gemma sacerdotum: » quæ nimirum verba respiciunt in Martini laudes ab Odone Cluniacensi abbate conscriptas. Adde *præbendæ* vocabulum, in capite 7, pro beneficio Ecclesiastico usurpari, significato ante sæculum decimum, ut opinamur, ignoto. Quæ præterea in capite 5 leguntur, ea videntur supponere Hugonis Victorini librum de Modo orandi, et magnam habere consensionem cum libro supra excuso de Spiritu et Anima, cumque opusculo de Conscientia in Bernardi Appendice. Collatus fuit hic libellus cum duobus Mss. uno bibliothecæ Regiæ, et S. Medardi Suessionensis altero, in quo Leo papa citatur.

SPECULUM PECCATORIS, LIBER UNUS.

CAPUT PRIMUM. *Quid his, Utinam saperent, etc., peccator doceatur.* Quoniam, charissime¹, in via hu-

¹ Ms. Medardensis, hic et infra, *fratres charissimi*; sed non constanter.

jus sæculi fugientis sumus, dies nostri sicut umbra prætereunt. Necesse est igitur corde sollicito sæpius memorari, quod nostra fragilitas, nostra mortalis infirmitas toties cogit oblivisci. Quid est illud? Quod ipse omnipotens Dominus nostrum sui gratia volens

profectum, per beatum Moysen nobis consuluit dicens, *Utinam saperent et intelligerent, ac novissima provide-
rent* (Deut. xxxii, 29). Eia, frater mi, ecce feliciter
poterimus evadere mortis periculum, si diligenter
studeamus sequi divinum consilium, quod nobis inti-
mât Dominus dicens, *Utinam saperent, etc.* O felix et
utile consilium, mortis remedium, salutis antidotum,
peccatoris speculum, *Utinam saperent, etc.* O saluti-
fera nostri Redemptoris sententia, ex qua nobis in-
structio sapientiæ, admonitio continentiæ, speculum
providentiæ, exaltatio pœnitentiæ, acquisitio divinæ
gratiæ datur! Ait ergo, *Utinam saperent, etc.* O admi-
randa bonitas nostri Creatoris! o ineffabilis charitas
nostri Redemptoris! o prædicanda benignitas nostri
Salvatoris! Nos servi nequam sumus, servi negligentes,
servi inutiles, qui nostris exigentibus meritis
mortem meruimus potius quam vitam: et ecce pius
auctor vitæ, ipse dator veniæ, ipse largitor gratiæ nos
invitat ad salutem, dicens, *Utinam saperent, etc.*
Quis, nisi periturus homo, hæc audiens, ista consi-
derans, non vehementissime gratuletur, et ultra quam
fari possit, exsultet in gaudio spiritus in utero ejus,
quod ipsi omnipotenti Deo, ipsi regi sæculorum, ipsi
Domino Angelorum, ipsi Creatori omnium creatura-
rum cura est de nobis infirmis et miseris ac morta-
libus? Cura ergo permaxima nobis inesse debet, qua-
tenus præ omnibus et super omnia sacris ejus præ-
ceptis diligenter obediamus; et ea devote diligamus,
et studiose ea impleamus. Væ nobis in perpetuum,
quoniam, teste Apostolo, miserabiliores omnibus ho-
minibus erimus (I Cor. xv, 19), aut deteriores, si hæc
non fecerimus. Vere ad exsequenda Dei mandata
otiosi et inanes existimus, nisi in primis omnia odio
habeamus, quæ ipsi Domino displicere cognovimus;
et illa fidei corde diligamus, quæ tremendæ ejus ma-
jestati placere credimus. Proinde die noctuque ex-
orandus est ipse clemens et misericors Deus et Domi-
nus, ut nobis largiatur auxilium, qui suum tam salu-
tare præstat consilium, dicens, *Utinam saperent, etc.*
Valde mira et utilis est sententia illa, non semel tan-
tum, sed sæpius repetenda, *Utinam saperent, etc.*

CAPUT II. *Sententiæ hujus consideratio quid effi-
ciat. Paucorum est. Hinc lapsi Samson, David ac Sa-
lomon. Lapsus eorum cur in Ecclesia legantur. Scriptura
non sapit, nisi ardentem amanti.* Frater mi charissime,
intellige, quæso, quæ legis. Consideratio enim hujus
sententiæ, destructio est superbiæ, extinctio invidi-
æ, medela malitiæ, effugatio luxuriæ, evacuatio
vanitatis et jactantiæ, constructio disciplinæ, perfe-
ctio sanctimonix, præparatio salutis æternæ. Ait
ergo, *Utinam saperent, etc.* Heu, heu! quam pauco-
rum est ista virtus! Pauci sunt qui salutarem hanc
Salvatoris nostri sapiant sententiam: pauci sunt qui-
bus est ante oculos propriæ fragilitatis cognitio, cor-
ruptibilis carnis corruptio, peccatorum recordatio,
instantis mortis meditatio, fetentis¹ gehennæ putei
consideratio. Ecce quam utile speculum peccatorum.
Revera, bone frater, si te sæpius in hujusmodi spe-
culo prospexeris, eris absque dubio Samsone fortior,
Davide cautior, Salomone sapientior. Illi autem in
hoc speculo se sæpius considerare neglexerunt; ideo
carnis suæ desideriis cæcati corruerunt. Igitur si tanti
viri tam horribiliter lapsi sunt in culpam, quibus tanta
adfuit fortitudo et sapientia; quanta cautela, quan-
toque studio nobis est vigilandum, quibus inest tanta
debilitas, tantaque imperitia? Porro isti tres viri
validi ideo leguntur in sancta Ecclesia, ut fidelibus
non ad exemplum sint ruinæ, sed ad speculum cau-
telæ: quatenus nemo nostrum in sua confidat fortitu-
dine, nemo præsumat de sua sapientia, imo semper
timidi, semper reatus nostri conscii, semper de
nostra salute solliciti, nunquam nostræ corrup-
tionis et nostræ mortalitatis obliti. Qui vero
hujusmodi verba negligenter attendunt, non sapiunt,
nec intelligunt, nec novissima provident: et sic in

mortem et damnationem vadunt. Ut igitur mens no-
stra circa prudentiæ studium evigilet, dominica nos
hortatur sententia dicens, *Utinam saperent, etc.*
Hanc admonitionem salutiferam oculo rationis consi-
deres, charissime, non in transitu, sed cum studio
et deliberatione sæpiissime revolvendo: quia sicut
thus non redolet, nisi ponatur in igne, ita nulla
sacræ Scripturæ sapit sententia, nisi cocta sit in
corde.

CAPUT III. *Quorum scientia, intelligentia et pru-
dentia ibi desiderentur. Consideratio brevitatis vitæ pa-
rit mundi contemptum. — Utinam saperent, etc.* Ecce
hic, frater mi, tria in hoc versu proponuntur: sci-
licet scientia, intelligentia et providentia. Vult ergo
Dominus ut scias, et intelligas, insuper et provideas.
Vult ut scias vitam præsentem fugitivam, periculo-
sam; brevem, miseriis tabescentem, universæ vani-
tati subjectam, peccatorum sordibus pollutam, cupi-
ditate corruptam, in brevi perituram; quatenus quanto
infelicioꝝ mundus iste esse conspicitur, tanto facilius
pro amore cœlestis patriæ contemnatur. Vult itaque
Dominus ut fragilem tuam conditionem intelligas, sic
meditando videlicet, quia *nudus egressus es ex utero
matris tuæ, et nudus reverteris illuc* (Job i, 21); quia
terra es, et in terram ibis; in hujus vitæ miseriam
nudus intrasti, lugens dies tuos in dolore et ærumna
pertransisti, cum luctu et labore hinc exiturus es. In-
telligas ergo quantum sit exitus et ingressus tuus fle-
bilis, progressus tuus debilis, et egressus horribilis. In-
telligas ergo quantum sis in hac valle miserix exsul et
ægrotus, virtutibus pauper et modicus¹, labilis et in-
firmus, ac in proximo moriturus. Frater, felix eris, si
hujusmodi admonitionem intelligas, et in corde tuo
quasi in libro scribas, et hanc unam quam tibi trado
regulam, servare studeas.

Vive Deo gratus, toti mundo tumultatus,
Crimine mundatus, semper transire paratus.

O quam beatus vir, cujus anima circa hujusmodi
studium evigilat! quam prudenter sapit et intelli-
git, ac novissima providet! Charissime, et tu fac si-
militer. Legisti jam in hoc speculo peccatoris, quid
sane sapias, quid intelligas: restat ut novissima
provideas. Ora ergo, et dic cum Propheta, *Notum fac
mihi, Domine, finem meum, et numerum dierum meo-
rum quis est, ut sciam quid desit mihi* (Psal. xxxviii,
5). O utilis oratio, o felix contemplatio, o necessaria
postulatio! Non plane tempora vel momenta quæ Pa-
ter posuit in sua potestate, præscire deposcas; sed
quod scis advena et peregrinus in hujus peregrina-
tionis ærumnosæ exsilio, homo infirmus et exigui
temporis super terram, intelligas et cognoscas. Ergo,
*Utinam saperent, scilicet peccata præterita quam sint
amara. Unde Jeremias: Vide quam amarum est et
malum, deliquisse te Deum tuum* (Jerem. ii, 19).
Malum est in culpa, et amarum est in poena. *Et in-
telligerent, scilicet præsentia quam sint vana. Eccle-
siastes: Vanitas vanitatum et omnia vanitas* (Eccl.
i, 2). *Et novissima providerent, scilicet æternitatem
gloriæ quantum ad bonos, et æternitatem mortis
quantum ad malos; ut sibi providerent contra steri-
litateꝝ futuram, sicut Joseph* (Gen. xli, 53). Unde
Salomon: *In omnibus operibus tuis memorare novissi-
ma tua, et in æternum non peccabis* (Eccl. vii, 40).

Revera, charissime frater, si præsentis vitæ tuæ
brevitatem attendas, et quid tibi deest in agenda Deo
condigna pœnitentia, in disciplina præceptorum ejus
observanda, in sanctitate coram ipso perficienda, sa-
peres et intelligeres, et mortem ante oculos prospice-
res; procul dubio mox sine mora, spretis pompis,
postpositis mundi curis, despectis carnis illecebris,
projectis voluptatibus, contemptis deliciis, in tui cu-
stodia vigilares, ac novissima prudenter provideres.
Sapientis enim est non tam cujuslibet rei principium
prospicere, quam finem exitumque providere. Deni-

¹ Alias, ferventis.

¹ Alias, mendicus.

que felix esse comprobatur, qui sic cogitat de supplicio ante supplicium, ut postea supplicii effugiat periculum.

CAPUT IV. Consideratio mortis carnem domat. Meditatio quasi mentis ditatio. Dicis ergo mihi, Paratus sum præ omnibus acquiescere divino consilio, ut sapiam et intelligam, ac novissima provideam. Sed quæ sunt mea novissima? Illa utique de quibus Spiritus sanctus tibi per Salomonem loquitur dicens, *Fili, in omnibus memorare novissima tua, et in æternum non peccabis.* Non melius poterit caro luxuriosa domari, quam qualis erit mortua præmeditari: et si hujusmodi assiduam habueris meditationem, felicem te dicent omnes generationes. Meditatio enim nihil est, quam mentis ditatio. Peroptime ergo mens tua ditatur, quando contra cuncta adversantia providentiæ scientia illustratur. Legitur in poeta, quod

Centum luminibus cinctum caput Argus habebat :
(Ovidii *Metamorphoseon* lib. 4, vers. 625).

quod ita potest intelligi, quia ex omni parte sui intra mentis suæ circumspectionem prudentiam¹ possidebat. Igitur si tantæ studio cautelæ pollebat poeta paganus, multo fortius puriorem providentiæ oculum debet habere² clericus christianus. Esto ergo alter Argus, imo illo cautior, illo studiosior, illo prudentior: ut sapias et intelligas, ac novissima prudenter provideas.

CAPUT V. Quæ sint novissima. Quo fructu provideantur. Sed quæ sunt novissima tua, quæ providere sollicite summa totius providentiæ est? Utique illa terribilis hora, in qua misera anima tua ex hoc corpuscule corruptibili timens est egressura. Frater, crede mihi, ad hujus rei tremendam considerationem maluisse debueras providentiam possidere, quam totius mundi dominationem. Utinam ergo saperes quæ Dei sunt, et intelligeres quæ mundi sunt, et provideres quæ inferni sunt: profecto Deum timeres, superbiam non appeteres³, mundum contemneres, et infernum horreres. In illa nimis metuenda extrema hora tua, quis amicorum, quis parentum tuorum veniens cum gladiis et armis poterit auxilium ferre? Non enim erit tunc qui consoletur te ex omnibus charis tuis (*Thren.* 1, 2): respiciens eris ad auxilium et adjutorium hominum, sed refugium tuum tantummodo est apud Deum. Cogita igitur tecum, charissime, quo timore timendus, quo amore diligendus, quo honore venerandus sit ipse Dominus. Jesus Christus Deus noster, qui salutis præsidium solus præstare poterit post mortem. Reduc ergo, charissime, sæpius in memoriam illum extremum exitus tui diem: et antequam misera anima tua ex carcere carnis exeat, provideat quo vadat.

(a) Istiusmodi recordatio contritionem concipit, contritio compunctionem parit, compunctio contemplationem, scilicet pium et humilem affectum in Deum; pium videlicet ex fiducia adjutorii divinæ bonitatis et clementiæ, humilem ex consideratione propriæ fragilitatis et miseriæ. Hic, lector, attende. Quid enim est in omni scientia, quod hominem provocet facilius ad sui custodiam, et omnem injustitiam expellendam, ad sanctitatem in timore Dei perficiendam, quam suæ corruptionis consideratio, suæ mortalitatis certa cognitio, postremo tremendæ mortis suæ recordatio? Quando enim homo fit non homo, hoc est, quando ægrotescit, ægrotando ægritudo crescit, peccator expavescit, cor contremiscit, caput obstupescit, sensus evauescit, virtus exarescit, vultus pallescit, facies nigrescit, oculus tenebrescit, auris surdescit, nasus putrescit, lingua fatiscit, os obmutescit, corpus tabescit, caro marcescit: tunc carnis pulchritudo fetor efficitur

¹ Sic Mss. At editi, quod mentis suæ circumspectionem et prudentiam.

² Ms. Med. hic addit, *populus vel.* Regius autem, *monachus vel.*

³ Alias, *superna appeteres.*

(a) Vid. lib. de Spiritu et Anima, cap. 50.

et putredo, tunc homo solvitur in cinerem, et vertitur in vermem.

(a) Post hominem vermis, post vermem fetor et horror. Sic in non hominem vertitur omnis homo.

Ecce, frater mi charissime, ecce satis horribile spectaculum, sed est nimis utile speculum: quoniam nulla artis medicina, nullaque doctrina sic superat superbiam, nec sic vincit malitiam, nec sic exstinguit libidinem, nec sic mundi calcatur vanitatem, sicut hujusmodi horrendæ mortis recordatio. Utinam ergo saperent. Et quid huic mundo tantum vilescit, sicut homo, cujus corpus cum sit exanime, non permittitur esse intra domum triduo præ fetore: sed ut vile sterminus foras projicitur, in profundo terræ absconditur, putredini traditur, vermibus in escam datur, cadaver efficitur?

CAPUT VI. De studiis vanis. De disciplina hic subeunda. Erubescat ergo superbus et infelix peccator, et timeat elatione cæcatus, ira inflammatus, impatientiæ vitio fœdatus, scientia inflatus: cui plus placet ars Aristotelis, quam scientia de Apostolis, plus codex Platonis, quam liber divinus: quem nulla lectio lætificat, nulla scientia ædificat, nullus sermo sapit, nisi fuerit grammaticè conceptus, dialecticè imaginatus, rhetoricè purpuratus. Stultus es qui hæc ignoras, et erras: quoniam qui talia agunt, et in talibus dies suos consumunt, peccatum sibi generant, et mortem parant; quia ex simili studio similem concipiunt scientiam, hoc est, folia colligunt, non fructus, id est verba, non virtutes; verba enim in ventum proferunt, et aerem verbis verberant, verborum sonant, jactantiam ostentant: de quibus per Psalmistam dicitur, *Turbati sunt et moti sunt sicut ebrius, et omnis sapientia eorum devorata est* (*Psal.* cvi, 27). Sicut enim homo ebrius nescit quid agit, aut quo vadit, eo quod se ipsum ignorat; ita insipientes¹ clerici sæculares in bibenda hujusmodi scientia se conturbant, libros devorant, sententias multiplicant, sed quid agant penitus ignorant, quia ad quem finem miserum tendant, miseri non attendunt. O utinam tales saperent! Si enim fugientis vitæ suæ brevitatem perpendissent, si damna dierum suorum ante oculos convertissent, si quam tremendo judicio, non tantum de mortuis eorum operibus, imo de omni verbo otioso quam districte responsuri sunt, prævidissent; mox terrore perterriti, mox divino amore percussi, vana hujus vitæ studia reliquissent, et de studio vanitatis venissent ad studium veritatis, et de studio stultitiæ ad studium sapientiæ, hoc est, de studio curiositatis ad studium sanctæ humilitatis, de schola luxuriæ et pravitatis ad scholam munditiæ et sanctitatis seu castitatis, de vita iniquitatis ad vitam sanctitatis, hoc est, de vita fornicationis ad vitam beatæ religionis, id est, de domo conversationis mundanæ ad domum sanctæ disciplinæ. Unde benedictus ipse Spiritus sanctus per Prophetam peccatoribus præcipit, dicens, *Apprehendite disciplinam, ne quando irascatur Dominus, et pereatis de via justa* (*Psal.* ii, 12). O quam terribilis est hæc sententia et nimis metuenda his qui disciplinam non apprehendunt! ex hac Spiritus sancti sententia patet quia peribunt. Hinc est quod Dominus per Moysen ait, *Omnis anima quæ non fuerit afflicta die hac, peribit de populo meo* (*Levit.* xxiii, 29). Notanda sunt attentius verba ista. *Anima, inquit, peribit, quæ non fuerit afflicta*, subaudi, per disciplinam, per morum correctionem, per poenitiæ satisfactionem, per cordis contritionem, per conscientiæ purificationem. Et dicebat, *die hac*, id est, in præsentem tempore gratiæ, id est, die hujus vitæ: quoniam qui non suscipit modo tempus poenitiæ, post mortem non invenit locum indulgentiæ. Quapropter time, tu peccator, tu caro superba, tu vile cadaver, quem adhuc viventem vermes

¹ Ms. Regius addit, *monachi et;* quod sequentibus videtur non convenire.

(a) Hi versus absunt a Mss. habentur et lib. Medit. Bernard. cap. 5.

quotidie corrodunt, qui de tuo corruptibili corpusculo generantur; contremisce superbiam, projice vanitatem, fuge luxuriam, apprehende disciplinam, ne per eas. Vide in hoc speculo quid es, et quid eris: cujus conceptio tabes menstrua, origo lutum, pūtredo finis. *Utinam ergo saperent*, etc. Ecce miser, causas mille dolorum habes, et adhuc superbis. Iterum te, frater, convenio, ut

Quidquid agant alii sis memor ipse tui:

vilescat tibi mundus plus quam tu mundo. Hujus igitur tantæ calamitatis miseriam considerans attentius, et cum propheta ingemiscens, dicito: *Iniquitatem meam annuntiabo, et cogitabo pro peccato meo. Quoniam in flagella paratus sum, et dolor meus in conspectu meo semper* (Psal. xxxvii, 19 et 18). Et iterum dic cum Apostolo, qui flebilem humanæ conditionis statum deplorat, dicens, *Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus* (Rom. vii, 24)? Hæc salutifera Apostoli sententia exigit prudentem lectorem. Adhuc in corpore Apostolus vixit, quando tamen corpus mortuum nominavit; quia qui sapiens est, jam mortem ante oculos considerat, jam se mortuum reputat, cum se moriturum pro certo sciat.

CAPUT VII. *De horrendo exitu damnandæ animæ. Quam tunc horrenda diaboli præsentia.* Attende ergo in illa terribili hora, de qua loquimur, misera peccatoris anima, quando de mundo exitura es, et quo itura es. Aderunt mox ministri maligni, illi scilicet maledicti, diaboli illi tartarei, illi spiritus horribiles et pessimi leones rugientes ut rapiant prædam, scilicet tuam peccatricem et miseram animam: tunc subito horribilia patebunt loca pœnarum, chaos et caligo tenebrarum, horror miseræ et tribulationis, terror et tremor angustię et confusionis, terror horrendæ visionis, tremor tremendæ mansionis: ubi locus fletuum, ubi stridor dentium, ubi morsus vermium, ubi clamor dolentium, ubi luctus gementium, ubi est vox clamantium peccatorum, et dicentium: *Væ, væ, væ nobis filiis Evæ!* Cumque hæc et his similia, imo milles plus quam dici potest peiora, de corpore egressura misera anima, imo miserissima audierit, viderit et senserit; qualis quantusque et quam magnus terror et timor ac tremor erit in ea, quæ lingua potest dicere, quis liber exponere? Quid tunc proderit scientiæ jactantia, sæculi pompa, mundi vanitas, terrenæ dignitatis cupiditas? Numquid proderunt luxuriæ appetitus, cibus exquisitus, potus delicatus, vestis curiositas, calceamenti speciositas, carnis mollities, ventris ingluvies, ciborum superfluitas, crapulæ ebrietas, domorum constructio, præbendarum acquisitio, divitiarum aggregatio: numquid omnia ista poterunt miseram hominis animam eripere de ore horrendi et horribilis leonis, et de maledicti fauce draconis?

Hanc utinam lectionem legat aliquis, et sapiat, et sane intelligat, et in corde suo relineat implicatus peccatis; amore mundi et carnis inebriatus et cæcatus, cui plus placet luxuriosi cadaveris venenosa voluptas quam animæ suæ sanitas, qui plus studet circa Martham quam circa Mariam¹, cui plus est de mundo quam de Christo, cui plus est de lege bovina quam de lege divina. Legat igitur lectionem istam insipiens ille qui ejusmodi est, et speculetur in hoc speculo peccatoris speciem suam. Consideret diligenter, unde veniat, quid sit, et quo vadat; perpendat ex præmissis per quam semitam vehementer metuendam, per quod iter tenebrosum, per quam horrendas manus misera ejus anima transitura est. O stulte peccator, quia ista considerare nescis, sive præmeditari non vis! Quia ista prævidere negligis, ideo sæpe te invadit superbia, exagitat ira, excruciat malitia, vulnerat invidia, inflamat luxuria, fatigat pigritia, ligat avaritia. Et quoniam horrenda imminet tibi tormenta prudenter non prospicis, ideo contumax,

² Sic Ms. Regius. At Medardensis, *circa marcham quam circa marchum*. Editi autem, *circa arcam, quam circa Martham*.

injuriosus, obstinatus sæpe efficeris, piger et accidiosus ad opus divinum accedis: illud negligenter agis et desidiose. Quare? Quia non vis prævidere quo vadis.

Utinam saperes et intelligeres, etc. Tremendus est illius aspectus, ut dicit Leo papa, cui pervium est omne solidum, apertum omne secretum; cui obscura clarent, muta respondent, silentium confitetur, mens sine voce loquitur¹. Si ille serpens venenosus diabolus et satanas ausus fuit cum furore impetum facere in sanctissimam beati Martini animam, qui erat, ut dicitur, (a) gemma sacerdotum, quam felicem animam præsentibus Angelis euntem in cælum curabat impedire; quomodo timendum est tibi peccatori, et trementer præmeditandum, quam horribiliter occurreret miseræ animæ tuæ ille doli artifex, ille filius iniquitatis, ille animarum hostis amarissimus? Eia, frater charissime, præcogita, et nunquam a tuo corde recedat, quantum illa beatissima virgo perpetua, mater Domini nostri Jesu Christi animæ suæ providebat, quæ, ut legimus, Filium suum exoravit, ut maligni spiritus in ejus transitu non adessent? O si tanta et tam sancta, Deo chara, imo charissima, visionem nefandorum spirituum dubitabat²; quid faciet anima peccatrix³? Quomodo poterit stare ad horrendum aspectum tremendi vultus ejus, ad intolerabilem fetorem oris ejus, ad flammam sulfureas oculorum ejus? Certus esto, quod timor hujus horrendæ bestię omne genus tormentorum superat, plus quam in hoc mundo cogitari queat. Quod Propheta pavidus expavescens, ad orationem confugit dicens, *Exaudi, Deus, orationem meam cum deprecor; a timore inimici eripe animam meam* (Psal. lxxiii, 2). Non dicit, a potestate, sed a timore. Quare? Ad insinuandum quam maxima sit pœna, quam horribilis, quam intolerabilis sit terror ipsius inimici. Heu! heu! frater mi, si talis et tantus tremor est animæ peccatrici ex solo satanæ visu; quanta confusio, quantus horror, quanta afflictio, quanta lamentatio erit ejus tactus?

CAPUT VIII. *Qui Deus in interitu malorum risurus et subsannaturus. Vitiatorum diversorum origo. Insipientem inter et stultum distantia.* O stulti filii hominum! Vani filii hominum utquid diligitis vanitatem et quæritis mendacium (Psal. iv, 5)? Qui enim diligit vanitatem, odit animam suam. Et odibiles sunt Deo impius et impietas ejus (Sap. xiv, 9). Unde Psalmista: *Nonne qui oderunt te, Domine, oderam?* etc. *Perfecto odio oderam illos* (Psal. cxxxviii, 21 et 22). Item, *Altissimus odio habet peccatores, et misertus est poenitentibus* (Eccli. xii, 3). Quare tam horrendam tamque horribilem non circumspicitis miseriam? quare non projicitis superbiam? quare non exstinguitis avaritiam? quare non contemnitis luxuriam? quare mores vestros non corrigitis? quare mandatum Dei salutiferumque ejus consilium negligenter auditis? quare non sapitis et intelligitis, ac novissima providetis? Hinc est quod vos peccatores terribiliter Deus alloquitur: *Ego, inquit, in interitu vestro ridebo et subsannabo, cum vobis quod timebatis advenerit* (Prov. i, 26). O quam metuenda est illa dominica sententia! Utinam lector saperet in palato cordis, quantum contineat amaritudinis, quantumve formidinis: quia revera si sciret, omni diei hora vitam suam cautius custodiret. Sed dices forsitan, quod derisio et subsannatio non cadunt in ipsum omnipotentem Deum, nec ejus reverenda sanctissimæque simplex nature hujusmodi passionis sive ironias admittit: cur ergo ab omnipotenti Deo peccatoribus dicitur, *Ego in interitu vestro ridebo?* Attende qui interrogas, quomodo dicta tibi debeat exponi sententia: *Ego, inquit, in interitu vestro ridebo*. Hoc est, cum finis vester venerit, vos

¹ Ex Ms. Medardensi addimus a verbo, *Utinam*, usque ad verbum, *loquitur*.

² Ex Ms. eodem addimus, *Eia, frater.... anima peccatrix*.

³ Forte, *trepidabat*.

(a) In Officio de ipso Martino.

derisione dignos clamabo; et cum irruerit super vos illa repentina calamitas, *subsannabo*, id est, cum amara mors vos momorderit, æterna subsannatione dignos damnabo. Audi, tu peccator, terribilem sententiam, quam si intelligeres, sine dubio expavesceres. Sed Scripturas sacras negligenter legis, actus vitæ tuæ, mala quæ facis, peccata quæ committis, facta et dicta et opera tua mala non sapienter respicis; velox ad mensam, tardus ad ecclesiam; potens ad potandum, sed æger ad psallendum; pervigil ad fabulas, somnolentus ad vigiliis; procax¹ ad loquendum, sed tardus et mutus ad canendum; promptus ad iram et detractionem, piger vero ad orationem; invidiæ amator, pauperum Christi persecutor; festucam in alio oculo respiciens, sed trabem in oculo tuo non videns; aliorum facta condemnans, sed tua non considerans, nec deserens. Cæteros reprehendis, te ipsum non corrigis; alios vituperas, et te collaudas: malitiæ inventor, disciplinæ destructor; amicus vitiorum, et hostis virtutum. Hæc sunt quæ hominem excæcant, et a Deo ipsum separant; hæc sunt quæ monachum efficiunt dæmoniacum, conversum efficiunt perversum, clericum hæreticum, christianum antichristum. Qui enim christianus non est, antichristus est. Non est christianus, qui vita et moribus Christo est contrarius.

Heu, heu! *Vir insipiens non cognoscat, et stultus*

¹ Alias, *paratus*.

non intelliget hæc (Psal. xcī, 7): et ideo, sicut dicit idem propheta, Simul insipiens et stultus peribunt (Psal. XLVIII, 11). Sed quæ distantia est inter insipientem et stultum? Omnis stultus est insipiens. Insipiens enim dicitur quasi non sapiens. Multi enim manent qui sapientes non sunt, et tamen stulti non sunt. Multi justi sunt, et multi justii non sunt, et tamen iniqui non sunt. Vis noscere quis sit insipiens, et quis stultus? Insipiens est, qui se a paradisi gaudiis peregrinum esse non considerat, qui se exulem in hoc exilio non attendit. Stultus est, qui licet ista cognoverit, liberari tamen a mundi miseria per vitæ meritum non intendit. Item insipiens est, qui non credit futura supplicia reprobatorum esse perpetua, et gaudia justorum æterna: stultus autem est, qui licet credat, tamen ut mortem perpetuam evadat, et gloriam æternam caste vivendo pieque conversando acquirat, non intendit. Justo igitur Dei judicio simul insipiens et stultus peribunt. Quod tamen non fieret, si saperent et intelligerent, ac novissima providerent. Ecce, frater mi, jam legisti, jam vidisti in hoc speculo peccatoris, quid sapias, quid intelligas, quomodo novissima providere debeas; superest igitur ut diligenter discas, et in corde firmes, ut sane sapias, et recte intelligas, quomodo novissima tua prudenter provideas, ut per hæc æternam damnationem evadas, et cum Domino nostro Jesu Christo vitam æternam possideas. Amen.

DE TRIPLICI HABITACULO LIBER UNUS,

INCERTI AUCTORIS, NEC INERUDITI.

CAPUT PRIMUM. *De tribus habitaculis, regno Dei, mundo, inferno. Regni Dei bona, et inferni mala.* Tria sunt sub omnipotentis Dei manu habitacula, primum, inum, medium: quorum summum, regnum Dei vel regnum cælorum dicitur; inum, vocatur infernus; medium, mundus præsens vel orbis terrarum appellatur. Quorum extrema omnino sibi invicem sunt contraria, et nulla sibi societate conjuncta. Quæ enim societas potest esse lucis ad tenebras, et Christi ad Belial (II Cor. vi, 14 et 15)? Medium autem nonnullam habet similitudinem ad extrema. Unde lucem et tenebras habet, frigus et calorem, dolorem et sanitatem, lætitiâ et mœrorem, odium et amorem, bonos et malos, justos et injustos, dominos et servos, regnum et subjectionem, famem et satiãtatem, mortem et vitam, et innumera hujus modi. Quorum omnium pars una imaginem habet regni Dei, pars altera inferni. Communio namque malorum simul et bonorum in hoc mundo est; in regno autem Dei nulli mali sunt, sed omnes boni; at in inferno nulli boni, sed omnes mali; et uterque locus ex medio suppletur. Hominum enim hujus mundi, alii elevantur ad cælum, alii trahuntur ad infernum. Similes quippe similibus junguntur, id est, boni bonis, et mali malis; justii homines, justis Angelis, et transgressores homines transgressoribus angelis; servi Dei Deo, servi diaboli diabolo: benedicti vocantur ad regnum sibi paratam ab origine mundi, maledicti expelluntur in ignem æternum, qui paratus est diabolo et angelis ejus (Matth. xxv, 34 et 41).

(a) Bona autem regni cœlestis dicere, vel cogitare, vel intelligere ut sunt, nullus potest carne vestitus: multo enim majora et meliora sunt, quam cogitantur et intelliguntur; unde scriptum est, quod *oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit,*

(a) Eadem habentur lib. de Dilig. Deo, cap. 18, hinc desumpta.

quæ præparavit Deus diligentibus se (I Cor. ii, 9). Regnum namque Dei omni fama majus, omni laude melius, omni scientia innumerabilius, omni gloria, quæ putatur, excellentius. Mala etiam inferni dicere vel cogitare, ut sunt, nemo potest: pejora quippe sunt valde quam cogitantur. Regnum itaque Dei plenum est lucis, et pacis, et charitatis, et sapientiæ et gloriæ, et honestatis, et dulcedinis, et dilectionis, et melodiæ, et lætitiæ, et beatitudinis perennis, et omnis boni ineffabilis, quod nec dici nec cogitari potest. At locus inferni plenus est tenebrarum, discordiæ, odii, stultitiæ, miseriæ, turpitudinis, amaritudinis, offensionis, doloris, adustionis¹, sitis, famis, ignis inexstinguibilis, tristitiæ, vindictæ perennis, et omnis ineffabilis mali, quod nec dici nec cogitari potest. Cives cœli sunt justii homines et Angeli, quorum rex est Deus omnipotens. At contra cives inferni sunt impii homines et dæmones, quorum princeps est diabolus. Satiat justos visio sanctorum hominum et Angelorum, et super omnia ipsius Dei. Cruciat impios et peccatores visio hominum damnatorum et dæmonum, et super omnia ipsius diaboli. Nihil in regno Dei desideratur quod non inveniatur; at in inferno nihil invenitur quod desideratur. In regno Dei nihil invenitur, nisi quod placet, et delectat, et satiãt; at contra in lacu miseriæ perennis nihil videtur, nihilque sentitur, nisi quod displicet, nisi quod offendit, nisi quod cruciat. (a) In regno æterno erit vita sine morte, veritas sine errore, felicitas sine perturbatione. Omne bonum in regno Dei abundat, et nullum malum; omne malum in carcere diaboli abundat, et nullum bonum. Nullus indignus in regno Dei suscipitur; nullus vero dignus, nullus justus ad infernum trahitur.

¹ Ms. Victorinus, *fetoris*.

(a) Hæc verba, *In regno æterno, etc.*, usque ad verbum, *perturbatione, desiderantur in Mss.; sunt Augustin. Enrichid. cap. 25.*